

İntihal | Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
| This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

ULUSLARARASI SERMAYENİN POLİTİK NİTELİĞİ VE LATİN AMERİKA'DA ULUSAL HUKUKUN ASKIYA ALINDIĞI DARBELER TARİHİNDE UNITED FRUIT COMPANY ETKİSİ

THE POLITICAL NATURE OF INTERNATIONAL CAPITAL AND THE IMPACT OF UNITED FRUIT COMPANY ON THE HISTORY OF COUPS IN LATIN AMERICA WHERE NATIONAL LAW WAS SUSPENDED

Arş. Gör. Ceren Tuğlu Olpak *

ÖZ

Latin Amerika coğrafyasındaki her ülkenin tarihi doğrudan Amerika Birleşik Devletleri eliyle veya etkisiyle gerçekleştirilmiş darbelere sahne olmuştur. ABD dış politikası, “arka bahçesi” olarak gördüğü Latin Amerika ülkelerine daima ekonomik, siyasal, ideolojik ve dahası askeri müdahalelerde bulunmanın yollarını aramıştır. Bu müdahalelere ulusal ve uluslararası hukuk cephesinden de destek sağlanmıştır. Yerel hukukun askıya alınması suretiyle birer olağanüstü hâl rejiminin tesis edildiği bu darbe süreçlerinde sermayenin rolünün sembolleştiği en karakteristik örnekse United Fruit Company’nin faaliyet gösterdiği ülkelerin siyasal rejimleri üzerindeki müdahaleci rolüdür. Şirket, başta Guatemala, Honduras ve Kolombiya olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesinde gerçekleşen askeri darbelerde planlama aşamasından, finansmanına, yerli unsurlarla iş birliğinden askeri sürecin bizzat yönetimine kadar çeşitli roller oynamıştır. United Fruit ve Güney Amerika’da cereyan eden askeri darbeler arasındaki ilişki, emperyalist politikalar ve uluslararası sermaye arasındaki iş birliğine yönelik çok açık bir örnek olması açısından incelenmeye değerdir. Çalışmada bu bağlamda öncelikle uluslararası sermayenin niteliği ve kapitalizmin özel bir evresi olan emperyalizm sürecindeki gelişimi, uluslararası sermaye kuruluşlarının iktisadi nitelikleri dışında sahip oldukları siyasal, siyasala içkin olduğu ölçüde hukuksal etkiler ele alınacak, ABD’nin Latin Amerika’ya yönelik tahakküm eksenli dış politikası ekseninde United Fruit şirketinin temel özellikleri, neo-kolonyalizmle bağlantılı kimliği ve çok geniş bir coğrafyada tekelleşmiş bir sermaye devi olarak, ABD’nin emperyalist politikalarından etkilenen ülkelerdeki olağanüstü hâl/darbe dönemleri üzerindeki rolü incelenecektir. Bu anlamda United Fruit’in rol oynadığı ve ulusal hukukun yürürlüğünün askıya alınmasına doğrudan etkisi olan kimi darbe örneklerinin başlangıç ve gelişme süreçleri üzerinde durularak, tekelleşme sonucunda doğmuş olan yeni bir sistemin ve bu sistemin bir sonucu olan uluslararası şirketlerin sadece iktisadi değil, aynı zamanda ideolojik, toplumsal ve hukuksal etkileri olan birer politik özne oldukları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sermaye, Uluslararası Şirketler, Emperyalizm, Neo-kolonyalizm, United Fruit Company.

* Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.

0000-0003-2548-768X ctuglu@gmail.com

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

ABSTRACT

The history of every country in Latin America has witnessed military coups carried out directly by or under the influence of the United States. US foreign policy has always sought ways to intervene economically, politically, ideologically and, moreover, militarily in Latin American countries, which it sees as its “backyard.” These interventions have also been supported by national and international law. The most characteristic example of the symbolization of the role of capital in these coup processes, where a state of emergency regime is established by suspending local law, is the interventionist role of the United Fruit Company in the political regimes of the countries in which it operates. The company has played various roles in military coups that took place in many Latin American countries, especially in Guatemala, Honduras and Colombia, from the planning stage to financing, from cooperation with local elements to the direct management of the military process. The relationship between United Fruit and the military coups that took place in South America is worth examining as it is a very clear example of cooperation between imperialist policies and international capital. In this context, the study will primarily examine the nature of international capital and its development in the process of imperialism, which is a special phase of capitalism, the political and, to the extent that it is inherent in politics, legal effects of international capital institutions other than their economic characteristics, and the basic characteristics of the United Fruit Company, its identity related to neo-colonialism and its role in the states of emergency/coup periods in countries affected by the imperialist policies of the USA, as a capital giant monopolized in a very wide geography, will be examined in the context of the USA's foreign policy focused on domination towards Latin America. In this sense, the initial and development processes of some coup examples in which United Fruit played a role and had a direct effect on the suspension of the implementation of national law will be emphasized, and it will be tried to reveal that a new system that emerged as a result of monopolization and international companies, which are a result of this system, are political subjects with not only economic but also ideological, social and legal effects.

Keywords: International Capital, International Corporations, Imperialism, Neo-colonialism, United Fruit Company.

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri’nin dış politikasının gündemleri zamana ve bölgelere göre değişse de ana eğilimi daima kendi ekonomik ve siyasi tahakkümünü dünya çapında kurmanın ve korumanın araçlarını geliştirmeye yönelik olmuştur. Bu noktada bir mihenk taşı alınacaksa bunu Monroe Doktrini olarak kodlamak yanlış olmayacaktır. Monroe Doktrini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Monroe’nin 9 Kasım 1823 yılında ABD Kongresinde yapmış olduğu konuşmaya dayanmaktadır. Söz konusu doktrin, ABD’nin Avrupa’ya yönelik politik tutumunun ana hatlarını belirtmektedir. Söz konusu öğreti aracılığıyla, ABD’nin Amerika kıtasında tesis etmek istediği hâkimiyetin bir yansıması olarak Avrupa’nın Amerika’nın içişlerine karışamayacağı, kıtada koloni faaliyeti yürütemeyeceği, karşılığında ise ABD’nin Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki ihtilaflara yönelik siyasi müdahalede bulunmayacağını öngörmektedir. 19. yüzyılın başlarından itibaren yürürlüğe sokulmuş olan bu politika, Roosevelt döneminde kimi değişimlere uğrasa da Soğuk Savaş boyunca da yer yer sürdürülmüştür¹.

ABD’nin reel dış politikasının belirlenmesindeyse devlet yapısının çoklu bileşenlerinin rolü epey fazladır denebilir. ABD’de Başkan, Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, haber alma servisleri, lobi grupları ve büyük sermaye grupları gibi unsurlar dış politikanın belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır². Bu bağlamda ABD en yakınındaki ülkelerden başlayarak çok sayıda farklı bölgede çıkarları doğrultusunda harekete geçirebileceği bir dış politika oluşturmuş, kendi çıkarlarını çeşitli ideolojik propaganda araçları ve uluslararası hukuk kurumları aracılığıyla evrensel çıkarlarmış gibi gösterebilmiştir. Bunu yaparken zaman zaman siyasi zaman zaman askeri mânâda müdahaleci yöntemleri benimsemiştir. ABD’nin siyasi ve askeri müdahalelerinin kadrajına giren bu bölgelerden biri de Latin Amerika ülkeleridir. ABD’nin Latin Amerika’ya yönelik güttüğü siyasetin tarihsel seyrine bakıldığında en az 200 yıllık bir geçmişle karşılaşılacaktır. Günümüzde de bu bölgede etkisini sürdüren ABD, yukarıda da değindiğimiz gibi Latin Amerika politikasında 19. Yüzyıl’ın başlarından itibaren bir tek başına tahakküm iddiası olarak da okunabilecek Monroe Doktrini temel rehber almıştır³.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. ULUSLARARASI SERMAYE

Uluslararası sermaye ve yabancı sermaye kavramları, 19. Yüzyıldan itibaren kapitalizmin karakteristik özellikleri doğrultusunda endüstriyel üretimin olağanüstü gelişmesi ve üretimin git gide daha büyük fabrikalarda yapılarak, birikimin son derece hızlı biçimde hacmen artması ve belli merkezlerde yoğunlaşmasıyla⁴ birlikte gündeme gelmeye başlamıştır. Almanya, ABD, Japonya ve Britanya dörtlüsünde hızla yoğunlaşan birikim, iktisadi alanda kapitalizmin yaratacağı iddia edilen “serbest rekabet” ortamının⁵, yine kapitalizmin kendi içsel dinamikleri

¹Fatih Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkim Yayınevi, 2010, s. 996.

² Mustafa Keskin, “ABD’nin Müdahaleci Dış Politikası: Latin Amerika Örneği”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4/1 (2016), s. 70.

³ Keskin, “ABD’nin Müdahaleci”, s. 71.

⁴ V.I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara: Sol Yayınları, 2009, s21.

⁵ Karl Marx, *Grundrisse Ekonomi Politığın Eleştirisinin Temelleri (Birinci Kitap)*, Ankara: Sol Yayınları, 2013, s. 297.

sonucunda yol açtığı bir şekilde üretimin ve dolayısıyla birikimin belli merkezlerde toplanması anlamına gelmiş, bu toplanma hem farklı sınıai kolların aynı büyük işletmelerde birleşmesi, hem de bu birleşik büyük işletmelerin belli coğrafi merkezlerde toplanması yoluyla tekelleşme olgusunu gündeme getirmiştir⁶. Sermayenin hareket yasalarının daha yüksek kar oranına ulaşmak olduğu akılda tutulacak olursa, birden farklı üretim alanında, farklı ulusal pazarlara yönelen ticari ve sınıai kuruluşların düşük maliyet-yüksek kâr hedefi doğrultusunda, bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla çeşitli ülkelere yabancı sermaye akımını başlatmış olmaları kolayca tespit edilebilecektir⁷. Sanayi Devrimi sonrasında Batı ülkelerinde gerçekleşen hızlı sermaye birikimi sermayenin net getirisinin azalması sorununu doğurmuş, sınırlı bir coğrafi alandaki doğal kaynaklarla (hammadde) ulaşılabilir olan üretim seviyesi yeni ihtiyaçları karşılamamaya başlamış, emek maliyetleri artarken, pazar hacmi gitgide daralmaya başlamıştır. Tüm bunlar sermaye sınıfını eni yatırım sahalarına yöneltmiş, sermaye birikiminin Batıya göre görece sınırlı olduğu, hammadde açısından bol ve emek maliyetinin düşük olduğu ülkeler, yeni değerlendirme alanı arayışında olan yabancı sermayenin menziline girmeye başlamıştır⁸. Gelişmişlik düzeyi birbirinden oldukça farklı olan ülkelerin, serbest piyasa ekonomisi koşullarında, ulusal pazarı aşan ölçekte yapılan ticari ve sınıai faaliyetlerin açık pazarı haline gelmesinin sonucu olarak üretimden alınan verim ve kârlılık gözle görülür biçimde artmıştır. Söz konusu artış gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru, bazen doğrudan yatırım, bazen de salt sermaye akışı şeklindeki uluslararası sermaye hareketlerinin doğuşunu ve gelişimini beslemiştir. Ancak, sanayileşmiş Batı ülkeleri dışındaki ülkelere yönelik, yabancı sermaye akımı ve yabancı pazarlara yönelen dev şirketlerden müteşekkil uluslararası sermaye kuruluşlarının doğuşunun, yüksek kar arayışı dışında nedenleri de mevcuttur diyebiliriz. Kapitalist üretim tarzının nihai hedefi olan karlılığı artırma gayesinin süreklileşmesi ve güvence altına alınması için ekonomik hamlelere eşlik edebilecek güçteki siyasi müdahalelere duyulan ihtiyaç, serbest rekabetin bağrında ve serbest rekabetten doğan tekellerin gereksinimleri doğrultusunda kapitalizmin kendi içindeki yeni bir aşamanın; temelinde tekeli kapitalizm⁹ olan ve sömürgecilikten farklı olarak kendi siyasal çıkarlarını, evrensel çıkarlarını gibi sunabileceği türden bir ideolojik sete sahip bir düzeni; emperyalizmi doğurmuştur.¹⁰

"Emperyalizm" kavramı Latince bir sözcük olan imperium'dan türetilmiştir ve "egemenlik", "hükümlanlık" veya "üstün güç" anlamına gelmektedir¹¹. Kavramsal olarak Edward Said gibi bazı düşünürler tarafından¹² geniş anlamda emperyal bir veya birden fazla merkez ve çevreye dayanan bir tür ekonomik, siyasi, askeri, kültürel ve ideolojik tahakküm sistemini tanımlamak için kullanılmış olan emperyalizm, klasik Marksist kuram ve bağımlılık kuramı başta

⁶ Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 22.

⁷ Eric Hobsbawn, *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999, s. 77.

⁸ Hobsbawn, *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, s.77.

⁹ Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s. 24 vd.

¹⁰ Sermayenin merkezleşme ve yoğunlaşma eğilimlerinin analizi üzerinden geliştirilen emperyalizm ve emperyalizmin açıklaması olarak 'tekeli kapitalizm' kuramı hakkında bkz. (V.I. Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara: Sol Yayınları, 2009., Nikolay Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. U.S. Akalın, İstanbul: Bağlam, 2005.)

¹¹ Charlton T. Lewis, *an Elementary Latin Dictionary*, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0060:entry=imperium> (Erişim Tarihi 22.03.2025)

¹² Geniş bilgi için ayrıca bkz. Edward W. Said, *Culture And Imperialism*, New York: Knopf, 1993.

olmak üzere çeşitli izlekler üzerinden tanımlanmış ve tartışılmıştır. Klasik Marksist kuramda Rosa Luxemburg, Hilferding, Buharin ve Lenin tarafından sistematik biçimde ele alınan kavrama dair öncül yaklaşımlara Marx’ın eserlerinde; özellikle ilkel birikim (ursprungliche akkumulation) başlığındaki saptamalarında rastlamak da mümkündür¹³. Marx’a göre kapitalist üretimden önce ihtiyaç duyulan oldukça hacimli bir sermaye ve emek gücünün kaynağına yapılacak bir göndermeden daha fazla anlama sahip olan ilkel birikim kavramı, emekçi sınıfların üretim araçlarından kopararak mülksüzleştirilmesi sürecinden başka bir şey değildir¹⁴. Yaşanan bu mülksüzleşme süreci sonucunda üreticiler ücretli işçiye dönüşürken, toplumsal üretim araçları sermayeye dönüşmüş, mülksüzleşme tarihsel anlamda çeşitli ülkelerde, çeşitli evrelerde farklı seyirler izleyerek devam etmiştir. Her ne kadar Marx’ta ilkel birikimin sürekliliğine açık bir vurgu yapılmamış olsa da ortaya koyduğu perspektif bazı görüşlere göre¹⁵ ilkel birikimin sürekliliğini içine alacak şekilde genişletilebilir ve bu da topraktan, emeğe her alanda yaşanan metalaşmanın, özelleştirmelerin yaygınlaşması, mali sermayenin genişlemesi, zorla borçlandırma ve kamu yararı gözetken hukuksal düzenlemelerin ortadan kaldırılması gibi bir dizi olgunun süreklileşerek; eşitsizliğin ve sömürünün yapısal nedenlerini oluşturabilir¹⁶.

İlk nüvelerine Marx’ın ilkel birikim çözümlemesinde rastlanabilecek olan emperyalizm kavramına Marksist kuram çerçevesinde getirilen yaklaşımlar kendi aralarında farklılaşmaktadır. Rosa Luxemburg, emperyalizmi kapitalizmin ilerleyiş sürecinde geline zorunlu bir aşama olarak görmekten ziyade, kapitalizm ve emperyalizm arasındaki süreklilik arz eden ilişkiyi göstermek ve emperyalizmin kalkış noktasını sermaye birikim sürecinde aramak üzerinde¹⁷ yoğunlaşan çalışmalar yapmıştır. Gelişmekte olan/az gelişmiş ülkelerden edinilen artı değer, emperyalizmin oluşmasındaki başlıca sebeplerden biri olduğunu savunan Luxemburg’a göre emperyalizm, kapitalist üretim tarzının pazara ilişkin çelişkilerinden doğmuş ve “*kapitalist fazlanın yalnız meta mübadelesi alanında çoğaltılmasını sağlamak için*”¹⁸ gelişmiş kapitalist ülkelerle diğerleri arasında asimetrik özgül iktisadi ilişkiler yaratılmıştır. Klasik Marksist Kuramın diğer temsilcileri Luxemburg’un aksine emperyalizm çözümlemelerine temel olarak aşırı sermaye birikiminden doğan “tekelci kapitalizm”i almış ve tekelci kapitalizmin karakteristik sermaye tipi olan “mali sermayenin” pazar arayışına önem vermişlerdir. Kuramın önemli temsilcileri V.I. Lenin ve Nikolay Buharin’in emperyalizm tanımlamalarını etkileyen bir diğer Klasik Marksist kuramcı olan Rudolf Hilferding’in emperyalizm açıklamasında, sermayenin yoğunlaşarak

¹³ Ali Murat Özdemir, *Ulusların Sefaleti*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010, s. 128-129.

¹⁴ Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi Cilt I*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 732.

¹⁵ Özdemir, *Ulusların Sefaleti*, s. 129.

¹⁶ Ibid., s. 130. Ayrıca bu noktada emperyalizm tartışmalarına 21. yüzyılda sunulmuş önemli bir katkı olarak “mülksüzleştirme yoluyla birikim” kavramını işaret etmek yerinde olacaktır. David Harvey “Yeni Emperyalizm” adlı eserinde Marx’ın ilkel birikiminin tarihte bir kere olan ve sona eren bir durum değil, işgaller, özelleştirmeler, kriz manipülasyonları gibi birçok farklı yolla gerçekleştirilen mülksüzleştirme üzerinden devam ettiğini öne sürmüştür. Geniş bilgi için bkz.: David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, çev. A. Nüvit Bingöl, Sel Yayınları, 2009.

¹⁷ Haldun Güllalp, *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1979, s. 117.

¹⁸ Christian Palloix, *V. I. Lenin ve Rosa Luxemburg’da Emperyalizm Sorunu*, çev. Mustafa İşçi, İstanbul: Ma-ya Yayınları, 1974, s. 85-90.

merkezileşmesi öne çıkarılmış¹⁹, böylece kavramın tekelci kapitalizmin gelmiş olduğu özgül bir evre olduğu tezini destekler içerikte bir girdi yapmıştır.

Lenin ve Buharin, emperyalizm tezlerini oluşturlarken, sadece kuramsal çalışmalar yapan düşünürler olarak değil, aynı zamanda emperyal güçler ve hedeflerle mücadele eden tarihsel özneler olarak, I. Dünya savaşını analiz etmek ve içinde bulundukları/önderliğini yaptıkları işçi sınıfı mücadelesinde karşı stratejiler geliştirebilmek gibi amaçları gözetmekteydiler. Emperyalizmin özgül yanlarından birinin sanayi sermayesinden ziyade mali sermayeye (finans kapital; özellikle Hilferding'in çalışmalarındaki anahtar kavram) dayanması olduğu²⁰, salt ekonomik bir olgu değil aynı zamanda ideolojik bir tutum olarak değerlendirilmesi gerektiği gibi yaklaşımları benimseyen Lenin, Buharin'le paralel biçimde tekelci kapitalizmin geldiği bir evre olarak emperyalizmin "politik açıdan, genel anlamıyla bir şiddet ve gericilik dürtüsü olduğunu ve büyük güçlerin hegemonya yarışının içinde boy attığını"²¹ vurgulamaktadır.

Emperyalizm tartışmalarına, bizzat emperyalizmle mücadelenin içinden bir perspektifle sunulmuş olan, bu nedenle oldukça bütünlüklü ve gelişkin bir temeli yansıtan klasik Marksist kuram dışında bir diğer emperyalizm analizi "bağımlılık okulu" tarafından geliştirilmiştir. Bağımlılık okulu 20. Yüzyılda emperyalist yayılcılığın zor aygıtlarının şekil değiştirdiği, bu alanda yeni-sömürgecilik/neo-kolonyalizm²² gibi yeni kavramsallaştırmalara gidilen bir süreçte, başlıca temsilcileri A. G. Frank, A. Emmanuel ve I. Wallerstein olan bir akımdır. Bağımlılık okulu merkez-çevre ülkeleri olarak tanımladığı eşitsiz gelişimle malul ülkelerin birbirleriyle olan asimetrik ilişkileri üzerinden hareket ederek emperyalizmi tekelci kapitalizmin özgül ve tarihsel bir kategorisi olarak değil, kapitalizme içkin uzamsal, zamansal ve mekânsal sürekliliği olan, bu üretim tarzının hâkim olduğu her düzlemde varlığını gösteren sömürü ilişkilerinin ve bu ilişkilerin yarattığı bağımlılığın ayrılmaz bir parçası olarak tanımla²³.

Emperyalizmi açıklamak üzere geliştirilen yaklaşımların tamamında, bu uluslararası sömürü sisteminin doğuşunda ve sürdürülmesinde uluslararası sermayenin oynadığı aktif role yapılan vurgulara rastlamak mümkündür. Ekonomik özü serbest rekabet piyasası içinde gelişen tekelci kapitalizm tarafından oluşturulan emperyalizm, kapitalist üretim tarzının geldiği

¹⁹ Özdemir, *Ulusların Sefaleti*, s. 131.

²⁰ Lenin, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s.121-122.

²¹ Özdemir, *Ulusların Sefaleti*, s. 131 vd.

²² Neo-kolonyalizm kavramı Cezayir'deki Fransız sömürgeciliğine dair Jean-Paul Sartre tarafından kaleme alınan 1964 tarihli "Colonialism and Neo-Colonialism" adlı çalışmayla yaygınlaşmaya başlamıştır. Kavram, II. Dünya savaşından sonraki iklimde, sömürgecilik mali ve askeri yükünü çekmek istemeyen emperyalist güçler tarafından tercih edilen yeni bir ideolojik araç olarak tanımlanmaktaydı. Neo-kolonyalizmin temel özellikleri arasında: Az gelişmiş ülkelere akan gelişmiş kapitalist ülke menşei yabancı sermayenin, bu ülkelerde, doğrudan sömürge dönemindeki ihracatın aksine tüketim mallarını yerinde üretmeye yönelik tüketim malları sanayisi kurması, doğrudan sömürge yer alan geniş toprak mülkiyetini tasfiye etse de başlıca hammaddeler, madenler, petrol ve ağır sanayi üzerindeki egemenliğini, finans kapital alanındaki hakimiyetini sürdürmesi, yeni tip sömürüyü gizlemeye yönelik geliştirilen siyasi, ideolojik, kültürel söylemler, sistemin devamı için gereksinim duyulan mekanizmaların ulusal ve uluslararası düzeyde kurumsallaşarak işlerlik kazanması ve sistemin yeniden üretilmesinde doğrudan zor kullanımının gerilemesi sıralanabilir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz.: "Fikret Başkaya, *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Ankara: Maki Basın Yayın, 2003"

²³ Bağımlılık okulu/teorisi hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Andre Gunder Frank, "Development of Underdevelopment or Underdevelopment of Development in China." *Modern China*, 4/1 (1978), s. 341-350. ve Immanuel Wallerstein, *The Modern World System I*, London: University of California Press Ltd., 2011.

noktanın dayattığı yeni bir tarihsel aşama olarak yayılmacı, tahakkümcü, hegemonyacı özelliklerini, ürettiği siyasal, hukuksal ve gerektiğinde askeri nitelikli araçlarla sağlayarak, bu sistemin lokomotifini olan uluslararası sermayeye ihtiyaç duyduğu kar maksimizasyonu için gereken hareket alanını sunmak üzere kendisini sürekli yeniden üretecektir.

B. ULUSLARARASI SERMAYENİN SİYASET VE HUKUKLA İLİŞKİSİ

Uluslararası sermaye gruplarının siyasetle olan ilişkisi, ekonominin siyasetle ve siyasetin hukukla olan ilişkisine paralel biçimde, esasen bu kuruluşların ulusal ve uluslararası hukukla olan ilişkisinin de yaratıcısı ve belirleyicisidir. Söz konusu şirket ve kuruluşlar²⁴ öncelikle sistemin ihtiyaçları doğrultusunda sistematik olarak yarattığı “az gelişmişliğin” süreklileşip derinleşmesinde oynadıkları oldukça kritik rolle, sadece iktisadi değil, siyasi ve hukuki kişiliği haiz birer özne olarak var olmaktadır.

Uluslararası sermaye kuruluşlarının dünya üzerindeki etkileri oldukça çeşitlidir. Sermaye birikimi sürecinin belli merkezlerde yoğunlaşması bir yandan tekelleşmeyi ve yabancı sermaye yatırımlarını meydana getirirken, öte yandan bunun sonucu olarak söz konusu merkezler dışında kalan ülkeler açısından “az gelişmişliği” doğuran ve süreklilik kazandıran bir sistemin yaratıcısı olmuştur²⁵. Kapitalist üretim sürecinin geldiği aşamada tarih sahnesine çıktıkları ilk andan bugüne kadar uluslararası şirketler, sermaye akışı sürecinde hedefledikleri ülkelerin ulusal ekonomilerini derinden etkileyen özneler olagelmıştır. Ulusal ekonomiler üzerinde yaratılan ve sermaye akışına bağlı olarak artan bu etkilerinden biri, akışın hedefindeki ülkelere kendi iktisadi programlarının ihraç edilmesidir²⁶. Özellikle 1950'lerden itibaren hızlı bir “çok uluslulaşma” süreci yaşayan ABD şirketleri, diğer ulusal pazarlarda elde etmiş oldukları yüksek paylar nedeniyle uluslararası ekonomik alanda ABD'ye ve onun benimsediği birikim rejimine hegemonik bir konum kazandırma mücadelesinde etkin bir rol oynamışlardır. Bu anlamda ABD'yi başta Almanya ve İngiltere olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya izlemiş, fakat bu ülkeler siyaseten veya iktisaden oldukça etkili olmalarına rağmen yine de ABD kadar etkinlik kazanamamıştır.

Yabancı sermaye, yatırımını veya mali ilişkisini kuracağı ülkenin kalkınma planlarını ve sosyal politikalarını da doğrudan etkileyerek, bu ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapısından, sosyo-ekonomik politikaların hayata geçirilmesi için gerekli olan siyasal ve hukuksal düzenlemelere kadar birçok alana müdahale eden bir yapıya sahiptir. Özellikle borçlanma şeklindeki yabancı sermaye etkinlikleri, bağımlılık ilişkisini artırarak siyasi ve hukuki başlıklarda ulusal çıkarları baskılayabilmektedir.²⁷ Böylelikle uluslararası şirketler ve/veya uluslararası finans kuruluşları eliyle, gelişmiş kapitalist ülkeler ve diğerleri arasında yaratılan bağımlılık ilişkisi, süreklileştirilen az gelişmişlik, manipüle edilen ulusal ekonomik sistemler ve dizayn edilen siyasi hukuki mekanizmalar sonucu, bir yandan söz konusu gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin ekonomik çıkarları gözetilirken öte yandan bu çıkarların sürmesi için gereken her türlü

²⁴ David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, çev. Aylin Onacak, Sel Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 11.

²⁵ Haldun Güralp, *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Ankara: Yurt Yayınları, 1983, s. 17.

²⁶ Hacı Ömer Köse, “Uluslararası Etkileri Açısından Yabancı Sermaye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

²⁷ Fikret Başkaya, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s. 120 vd.

siyasi müdahaleyi gerçekleştirmek için çeşitli mekanizmalar oluşturulmaktadır. Burada kurulmak istenen siyasi hegemonyanın ve bu hegemonyanın kurulması yolunda kullanılan tüm araçların, nihayetinde ekonomik çıkarların güvence altına alınmasına ve sürdürülmesine hizmet ettiği, ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi alt yapı-üst yapı belirlenimi üzerinden²⁸ ortaya koyan Marksist kuram tarafından 19. Yüzyılın başlarında ifade edilmiştir. Marx “Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı” isimli yapıtında, siyasetin bir üst yapı kurumu olarak ideoloji, hukuk, kültür veya bürokrasi gibi diğer üst yapı kurumlarıyla beraber alt yapı tarafından; yani ekonomik sistem tarafından belirlenen bir olgu olduğunu açıkça ifade etmiştir²⁹. Alt yapı ve üst yapı arasındaki bu ilişki, üst yapı kurumlarının alt yapının, yani iktisadi ve toplumsal ilişkilerin devamı için üstlendiği rolü de işaret etmektedir. Bu anlamda hukuk, üretimin kendisini ve bu üretim tarzından doğan ilişkilerin yeniden üretimini sağlayan aygıtların düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlayan³⁰ bir işlevi haizdir. Marksizm içindeki yaklaşımlardan biri olan işlevselci hat, devleti ve hukuku her ne kadar kapitalist üretim tarzının egemen unsuru olan burjuvazinin doğrudan bir uzantısı olarak görüp, hukuki alanı burjuvazinin çıkarlarının mekanik bir yansıması olarak kodlamış olsa da³¹ zaman içerisinde bu denli dolayumsuz bir ilişkiden söz edilemeyeceği noktasına varılmıştır. Araçsalci bakış açısı bu noktada, devleti ve onun hukukunu, doğrudan işlevi üzerinden değil de organlarını egemen sınıf lehine kullanma kapasitesi üzerinden değerlendirilmekte, bu aygıtların mevcut iktidar ilişkilerinin sürdürülmesindeki rolüne vurgu yapılmaktadır³². Hukuk, hukuki kurumlar, siyasal alan, siyasal kurumlar ve diğer örgütlülüklerin tamamı son tahlilde “üretim yasasına uyan, tikel üretim biçimleri³³” olarak sınıf karakterine sahip bir yapılanmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere harekete geçirilmektedir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde kapitalizmin lokomotiflerinden olan uluslararası sermaye gruplarının ulusal ve uluslararası siyasetle olan karşılıklı ilişkisi daha da açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda hukukun belirli bir sınıf karakterine sahip olan bir siyasal yapılanmada, bir yandan meşruiyet üretiminde kullanılırken, öte yandan bir baskı ve zor aygıtı olarak kullanılan bir araç olduğu³⁴ tespiti önem taşımaktadır. Bu tespit hukukun metafizik bir kavram olmadığını, aksine egemen unsurların “bilinçli eylemi” sonucu yaratılarak, nesnel koşullar tarafından belirlenen³⁵ bir yapıya sahip olduğunu ve bu yapının uluslararası sermaye devlerinin her türlü müdahalesine açık olacağını göstermektedir.

²⁸ Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 25.

²⁹ Ibid. bkz.: “Ulaşmış olduğum ve bir kez ulaşıldıktan sonra incelemelerime kılavuzluk etmiş olan genel sonuç, kısaca şöyle formüle edilebilir: Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir, tam tersine onların bilinci belirleyen toplumsal varlıklardır.”

³⁰ Muammer Ketizmen, *Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalet*, Ankara: Adalet Yayınları, 2022, s. 24.

³¹ Ali Murat Özdemir vd., *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019, s. 250.

³² Özdemir, *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım*, s. 251.

³³ Karl Marx, *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Ankara: Sol Yayınları, 2011, s. 53.

³⁴ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, s. 66 vd.

³⁵ Friedrich Engels, *Anti Dühring: Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor* (2. Baskı), Ankara: Sol Yayınları, 1977, s. 265.

Uluslararası sermaye, borçlandırarak bağımlılık ilişkisi yaratan çok uluslu mali kuruluşlardan, doğrudan yatırım yoluyla faaliyet gösterdiği ülkelerin ulusal ekonomik programlarına müdahale eden yabancı şirketlere kadar çok farklı şekillerde ve düzeylerde özneleşen bir politik içeriğe sahiptir. Bu öz kimi zaman, hedef ülkede, maliyet hesaplarıyla ucuz işgücü olarak değerlendirilmek istenilen yurttaşların, ilgili yabancı sermaye kuruluşunun isteklerini gerçekleştirebilecek koşullarda çalışabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gibi müdahalelerle sınırlı kalırken, kimi zaman da uluslararası kuruluşlar tarafından hedef ülkeye yönelik hazırlanmış ekonomik programların sorunsuzca uygulamaya geçirilmesi için o ülkenin ulusal hukukunun askıya alınmasını; seçimlerine müdahale edilmesini veya askeri darbe yoluyla demokratik süreçlerinin sekteye uğratılmasını içerecek ölçüde radikalleşebilmektedir. Söz konusu müdahaleler kimi zaman, ABD menşeli Truman doktrini kapsamında birçok Avrupa ülkesine, sosyalist blokla kapitalist blok arasındaki mücadelenin yarattığı soğuk savaş döneminde, ABD’nin savunduğu ekonomi-politik hattın ihracı hedefiyle yapılan maddi yardımlar şeklinde gerçekleşmekteydi³⁶. Kimi zaman da Latin Amerika coğrafyasında yaşananlar gibi, sermaye gruplarının darbeler veya askeri müdahalelerin finansı ve organizasyonunda doğrudan rol oynadığı türden müdahalelere dönüşebilmekteydi. United Fruit Company isimli ABD şirketi, Latin Amerika’nın neredeyse tamamında yaşanan ve bu ülkelerde ABD hegemonyasının ve politikalarının sorunsuzca işletilmesi için yerel unsurların siyaseten ve hukuken tasfiyesine yönelik eylemlerin başını çeken karakteristik bir örnek olarak tarihe geçmiştir.

II. ABD’NİN LATİN AMERİKA POLİTİKASININ ANA HATLARI

ABD, 1823 yılında ilan edilen Monroe Doktrini ile Amerika kıtasını Avrupa devletlerinin yayılmacı politikalarından koruma maksadını taşıdığını iddia etse de esasen bölgenin tek hâkiminin kendisi olacağını altını çizmek dışında bir söylem geliştirmemiştir. Monroe doktrini ile Latin Amerika’nın iç işlerine yönelecek herhangi bir Avrupa menşeli müdahalenin karşısında duracağı ilan eden ABD, böylelikle bölgedeki kendi faaliyetlerini de Avrupa’dan bağımsız hale getirmektedir. Doktrin sonrasında oluşan iklimde daha rahat hareket etmeye başlayan ABD, Latin Amerika’yı siyasi ve ekonomik tekeli altına almaktaydı³⁷.

Monroe Doktrinini takip eden dönemde ABD, Latin Amerika’da kimi zaman savaşarak kimi zaman da toprak satın alarak genişletme yoluna gitmiştir³⁸. ABD, 1898-1934 yılları arasında sonradan “Banana Wars” olarak adlandırılacak bir dizi askeri müdahalede bulunmuştur. Müdahaleler kapsamında Panama, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Meksika, Nikaragua ve Honduras gibi birçok ülke ABD silahlı kuvvetlerinin hedefi olmuştur³⁹. Devam eden süreçte ABD, emperyalist tahakkümünü pekiştirmek için farklı ve daha “gelişkin” yollara da başvurmuş; çıplak zor yerine, kapitalizmin yeni zor aygıtlarını kullanmak suretiyle ekonomik, siyasi, hukuki ve yer yer askeri müdahaleler şeklinde çok yönlü politikalar izlemiştir. Soğuk Savaşla

³⁶ Haluk Gerger, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası “Soğuk Savaş’tan Yeni Dünya Düzenine”*, İstanbul: Belge Yayınları, 1998, s. 29. Truman Doktrini ve bu kapsamda Türkiye’ye yapılmış olan Marshall yardımları hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1965)*, Ankara: AUSBF Yayınları, 1979.

³⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih Ülkelerden 1918’e*, İmge Kitabevi, 26. Baskı, 2013, s. 287.

³⁸ Masis Kürkçügil, *Latin Amerika’nın Kaynayan Damarları*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004, s. 11.

³⁹ Lester D. Langley, “The Banana Wars: United States Intervention in The Caribbean 1898-1934”, *JR Books*, 2002, s. 11 vd.

beraber ABD dış politikasının ana belirleyeni Sovyetler Birliği ve komünizm tehdidine yönelik geliştirdiği tutumlar olmuş, Soğuk Savaş boyunca Güney Amerika ve Karayipler’de Sovyetler tehdidine karşı 1950 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu⁴⁰ (NSC-68) çerçevesince geliştirdiği saldırgan bir politika gütmüştür⁴¹. Söz konusu süreçte ABD’nin bölgedeki birincil amacı SSCB’nin git gide artan ideolojik etkisini önlemek ve bunun yanında kıtadaki ekonomik yatırımlarının güvenliğini sağlamaya çalışmak olmuştur. Bu iki amaç ABD’nin askeri darbeler ve mafyalaştırma gibi yollarla kıtada estirdiği müdahaleci havanın başlıca nedenleri olarak gösterilebilir.

ABD’nin Latin Amerika’da daima müdahaleci ve tahakküm odaklı bir politika izlediğini söylemek doğru olmakla beraber, Sovyetler Birliği’nin varlığı ve Latin Amerika’da hızla yükselişe geçen sosyalist halk hareketleri bu politikaların şiddetini artırmıştır⁴². Dolayısıyla ABD, siyasi ve ekonomik çıkarları mevzubahis olduğunda başvurabileceği her türlü yöntemi kullanmaktan kaçınmamıştır. Askeri müdahaleler ve siyasi manipülasyonlara, borçlandırma veya diğer ekonomik faaliyetlerle ulusal pazarları ele geçiren yabancı sermaye kuruluşlarının, söz konusu ülkelerin ekonomik ve sosyal politikaları üzerindeki etkileri ve ABD politikalarına kaynak oluşturacak mali destekleri de eklenmiştir. ABD, Latin Amerika ülkelerine yönelik emperyalist politikalarında yalnız kalmamış, müdahale edeceği ülkelerin sermaye sınıfından ve yöneticilerinden hem siyasal hem finansal destek görmüş, yine o ülkelerdeki yerel askeri unsurlarla da iş birliği içinde hareket etmiştir⁴³.

20. yüzyılın başlangıcından bu yana Latin Amerika’da 40’tan fazla hükümet çizilen bu tabloya uygun biçimde ABD destekli askeri darbeler sonucu devrilmiştir⁴⁴. ABD kendi çıkarları doğrultusundaki politikaları serbestçe uygulatabileceği uydu hükümetler kurmak amacıyla, devletlerin seçim süreçlerini çeşitli şekillerde sabote etmiştir. ABD, Latin Amerika’ya ordu haricinde ekonomik yollarla da müdahalede bulunmuş, özellikle sermaye sahiplerini destekleyerek onların aracılığıyla hükümetler üzerinde ekonomik ve siyasi bir baskı oluşturmuştur⁴⁵. United Fruit Company bu ilişkinin en şiddetli kurulduğu şirketlerden biri olarak, bu anlamda ABD hükümetleri, istihbaratı, ordusu ve sermaye çevreleriyle tam bir entegrasyon içinde hareket etmiş ve Latin Amerika için kar odaklı bir yabancı sermaye kuruluşu olmanın dışında, bu ülkelerin ulusal hukukunu askıya alan askeri darbe süreçlerinde doğrudan rol oynayan siyasi bir özne haline gelmiştir.

A. ABD’NİN LATİN AMERİKA’YA YÖNELİK MÜDAHALELERİNİN EKONOMİK BOYUTU

ABD’nin Latin Amerika’ya yönelik izlediği müdahaleci politikaların sebepleri incelendiğinde, karşımıza ağırlıklı olarak ekonomik faktörler çıkacaktır. Örnek vermek gerekirse Mark

⁴⁰ Raporun orijinal metni için bkz.: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/national-security-council-report-nsc-68-united-states-objectives-and-programs-national>, 13.05.2025.

⁴¹ Philip Henning, *Die United Fruit in Mittelamerika: Der Bananenmonopolist zwischen Geschäftsinteressen und US-Außenpolitik*, Norderstedt: Grin Verlag, 2014, s. 9.

⁴² Ibid., s. 4.

⁴³ Ibid. s. 8.

⁴⁴ Parag Khanna, *Yeni Dünya Düzeni*, çev. Elif Akbaş, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008, s. 43.

⁴⁵ Keskin, “ABD’nin Müdahaleci”, s. 71.

P. Sullivan, ABD-Latin Amerika ilişkilerinde temel faktör olarak ekonomi ve güvenlik unsurlarına dikkat çekerken⁴⁶, Korkut Boratav Latin Amerika’nın ABD tarafından “piyasa dostu” hamlelerin deneneceği bir tür ekonomik laboratuvar gibi kullanıldığının altını çizmektedir⁴⁷. Başta petrol olmak üzere demiryolları gibi önemli birçok sektörde yatırımları bulunan ABD, Latin Amerika ülkelerini ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale getirmiştir ve bu bağımlılığın devam etmesi için her türlü ideolojik, politik ve askeri enstrümanı kullanmaya hazırdır. Latin Amerika ülkelerinde çok sayıda yatırımı olan ABD’nin ve ABD merkezli uluslararası sermaye gruplarının ekonomik çıkarları tehlikeye girdiğinde, askeri darbeler de dahil olmak üzere çok çeşitli yollarla bu çıkarlar korunmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken United Fruit en karakteristik örnek olmakla beraber, Shell ve Standard Oil gibi diğer büyük sermaye grupları da bu ülkelerin iç siyasetini ve iç hukukunu şekillendirmek için şiddetli müdahalelerde bulunmuştur⁴⁸.

ABD’nin bir diğer önemli motivasyonu ise 20. yüzyılın başlarından itibaren Latin Amerika’da gelişmekte olan sosyalist ideolojiyi kırma hedefidir. Zira bölgede kamucu ve özel mülkiyet karşıtı eğilimler yükseldiğinde bu durumdan en fazla zararlı çıkacak kesimin ABD hükümetleri ve yabancı sermaye grupları olacağının bilincindedir. Orta Amerika’da muz, şeker ve demiryolu; Peru, Trinidad, Venezuela ve Kolombiya’da petrol; Şili’de bakır sektörüne yatırım yapan ABD, bu şirketler aracılığıyla elde ettiği yüksek karlardan mahrum kalmak istememektedir⁴⁹.

Öte yandan ABD’nin ithalatında ilk sırada gelen ürünlerden olan petrol, ülkenin Latin Amerika’ya yönelik yakın ilgisinin bir başka mühim sebebi olarak gösterilebilir. İthal edilen petrolün yüzde 30’u Latin Amerika’dan alınırken, Venezuela tek başına ABD’nin dördüncü en büyük petrol tedarikçisi olarak geçmektedir⁵⁰. Sadece bu veri bile ABD’nin sosyalist bir Latin Amerika’nın varlığını engellemek için aldığı önlemlerin sertliğine açıklık getirebilecek bir unsurdur.

Yukarıda izah edildiği gibi Latin Amerika’da faaliyet gösteren uluslararası sermaye grupları üzerinden endüstri, tarım ve finans piyasaları, ulaşım ve demiryolları, ticaret ve neredeyse akla gelebilecek her türlü ekonomik faaliyet ABD tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Latin Amerika halkı söz konusu şirketlerin ağır sömürü koşulları altında yoksulluğa mahkûm edilirken, hükümetleri borçlandırılarak ABD’ye bağımlı hale getirilmiş, askeri, idari ve hukuki bürokrasisi bağımlılaştırılmıştır⁵¹. ABD bu şekilde Latin Amerika ülkelerinde yerli destekçilerini yaratmış ve planlanan hukuksuz müdahalelerin sorunsuzca yürütülmesi için gereken yerel özneleri oluşturmaya çalışmıştır.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Korkut Boratav, “Sermaye Hareketleri ve Türkiye’nin Beş Krizi”, *Çalışma ve Toplum*, 1(2019), s. 312.

⁴⁸ Kürkçügil, *Latin Amerika’nın Kanayan Damarları*, s. 89.

⁴⁹ Keskin, “*ABD’nin Müdahaleci*”, s. 77.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ “Bananen Imperium Krumme Geschaefte” <https://www.stern.de/wirtschaft/news/bananen-imperium-krumme-geschaefte-3638966.html>, (erişim tarihi: 02.03.2025)

III. UNITED FRUIT COMPANY: KURULUŞ VE GELİŞME

United Fruit, 1899 yılında kurulmuş ve varlığını 1970 yılına kadar sürdürmüş, tarım faaliyetlerini merkeze alsa da ulaşım, depolama ve daha birçok farklı alanda faaliyet göstermiş olan uluslararası bir şirkettir. Bir demiryolu işletmecisi olan Minor Keith, Kosta Rika'nın başkenti San Jose'de kurulu olan şantiyesinde, işçilerin yemek masraflarını ucuza getirmek amacıyla çalışma alanının uygun kısımlarına muz ağaçları dikmiş, işçileri bu besleyici ve ucuz meyveyle doyurmuş, demiryolu inşaatı bittiğinde muz ticaretinin ona taşımacılıktan çok daha kârlı kapılar açabileceğini fark ederek bu alana yatırım yapmaya karar vermiş ve böylelikle United Fruit'in temelleri atılmıştır⁵².

Keith açısından başlarda sadece bir “köle yiyeceği” olan muz, hızla pazarını genişletmiştir. 19. yüzyılda ABD merkezli Tropical Trading and Transport Company ve Boston Fruit Company'nin, soğutma özelliği bulunan yük gemileri sayesinde bu şirketler deniz aşırı ve uzun mesafe muz ticaretini kontrol etmeye başlamıştır. 1899 yılında bu iki şirket birleşmiş, dünyanın -özellikle de Latin Amerika'nın- ismini çok iyi bildiği United Fruit Company resmen kurulmuştur. Şirket ilerleyen yıllarda birikimini ve ithalat hacmini artırarak Latin Amerika'da tekel haline gelmiş, bölgedeki büyük tarım alanlarının neredeyse tamamının kontrolünü ele geçirmiştir. 1930'larda 215.000.000 dolarlık sermayeye ulaşan şirket, sadece bir muz üreticisi olarak kalmayacak, ABD'nin Latin Amerika'daki siyasi ve askeri müdahalelerinin hem finansörü hem doğrudan yürütücüsü olacaktır⁵³. Söz konusu dönemde dünya çapında yaşanan ekonomik kriz ve uluslararası düzeydeki siyasi gerginlikler, United Fruit'in Amerikan muz ticaretinde ciddi bir hâkimiyet oranıyla tekel haline gelmesini sağlarken, toprağın işlenmesi, muz tarımı ve ithalatındaki hâkimiyetin yanı sıra şirket, bu ülkelerin demir yolları, kara yolları ile altyapılarını da kontrol eder hale gelmiştir⁵⁴. Şirket zamanla deniz, karayolu ve demiryolları ile tüm kıtaya yayılmış ve bir müddet sonra kıtada şirketin kontrolündeki toprakların büyüklüğü bir buçuk milyon hektara kadar ulaşmıştır⁵⁵. Tekelleşme sonrasında şirket siyasetten, sosyal hayata faaliyet gösterdiği ülkelerin tüm dokusunu kontrol altında tutma çabasına girişmiş, bu çabasında sahip olduğu devasa ekonomik kaynaklar sayesinde görece başarılı olmuş ve kendi kararlarını verme hürriyetinden yoksun ülkeleri tanımlamak için kullanılan “Muz Cumhuriyeti” kavramı Latin Amerika ülkelerinde yarattığı etkiyle United Fruit sayesinde duyulmaya başlanmıştır.

Son derece geniş tarım arazileri üzerinde kurulu muz plantasyonlarındaki çalışma koşulları şirketin maksimum kar hedefi sebebiyle oldukça ağır şartlarda seyrediyordu. United Fruit çalışanları, kadın-erkek ve çocuk işçiler uzun çalışma saatleri boyunca, gün doğumu ile işe başlamakta, gün batana kadar dinlenmeksizin güneşin altında muz toplamaktaydılar. Öyle ki Latin Amerika muz plantasyonları çalışanlarının koordinasyon örgütü olan COLSIBA, bu

⁵² Ibid.

⁵³ Kavel Alpaslan, “Muz Yaptı Evet... Hepsini O Yaptı”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2018/02/19/muz-yapti-evet-hepsini-o-yapti/>, (erişim tarihi: 02.04.2025)

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ “Bananen-Imperium Krumme Geschichte”

plantasyonları toplama kamplarına benzetmekteydi⁵⁶. “Latin Amerika’nın açgözlü ahtapotu”⁵⁷ olarak da adlandırılan şirket, böylece 1930 yılında Orta Amerika ve Karayiplerin en büyük işvereni haline geldi. Amerika kıtasındaki muz ticaretinin yüzde 85’ini elinde tutan United Fruit Company, tekelleşmiş yapısını ve yüksek kar oranlarını muhafaza edebilmek için rüşvet aracılığıyla otoriter yönetimlere destek olacak, ABD ile var olan organik bağları sayesinde sadece ekonomik değil politik, hatta askeri etkileri olan bir özneye dönüşecekti.

IV. UNITED FRUIT DARBELERİ: GUATEMALA, KOLOMBİYA, HONDURAS VE KÜBA ÖRNEKLERİ

United Fruit geldiği tekelleşme noktası itibarıyla Latin Amerika’da hükümetleri belirleme gücüne erişmişti. United Fruit’in desteklediği hükümetler, muz ticaretinin her aşamasında şirket lehine gerekli idari ve hukuki düzenlemeleri yapmakta, şirket aleyhine gelişen ve gelişebilecek her türlü işçi direnişini kırmak için seferber olmaktaydı⁵⁸. Latin Amerika hükümetleri ile kurulan bu iş birliğinin tehlikeye girmesi halinde, dönemin ABD başkanı Eisenhower’la oldukça yakın olan şirket ABD’nin siyasi mekanizmalarını devreye sokuyor, seçim manipülasyonları veya sivil hükümetlere yönelik askeri darbelerle tehlike arz eden durumlar tasfiye edilerek, ilgili ülke derhal muz tekelinin ve ABD’nin çıkarlarına göre yeniden şekillendiriliyordu. Bu şekilde Orta Amerika’nın birçok ülkesi benzer seçim müdahalelerine ve darbe girişimlerine sahne olmuştu⁵⁹. Guatemala örneği ise gerek planlama gerek eylem aşaması anlamında United Fruit darbelerinin en karakteristik örneklerinden biri olarak nitelendirilmektedir⁶⁰.

A. DULLES KARDEŞLER VE GUATEMALA DARBESİ

United Fruit’in tekelci karakteri 1930’larda öylesine belirgin hale gelmişti ki, bağımsız bir devlet olan Guatemala’nın ulaşım, enerji ve haberleşme ağları tamamen şirketin kontrolündeydi. Şirketin sahip olduğu topraklar ve buna orantılı olarak siyasi etkisi de son derece yüksekti. Ancak, Guatemala ordusuna mensup bazı subaylar bu gidişattan memnun değildi⁶¹. Dünya çapında yaygınlaşan sosyalist akımlardan da etkilenen subaylar tarafından 1944 yılında diktatör Jorge Ubico’nun görevden uzaklaştırması sonucunda, şirketin Guatemala’daki çıkarları için tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Diktatörün devrilmesini takiben, Juan Arevalo liderliğinde yeni bir iktidar kurulmuştu. Arevalo döneminde aralarında işçilerin ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesine yönelik adımlar atıldı, sendikal haklar tanındı. Sendikal haklardan yararlanabilecek olan işçiler arasında binlerce United Fruit çalışanı da vardı⁶². Takip

⁵⁶ “Muz Yaptı Evet... Hepsini O Yaptı”

⁵⁷ Honduras’ın tüm ulaşım altyapısı (limanlar, demiryolları ve karayolları) bu şirketin kontrolünde olduğu için Honduras halkı UFC’e “El Pulpo (ahapot)” adını takmıştı.

⁵⁸ Henning, *Die United Fruit in Mittelamerika: Der Bananenmonopolist zwischen Geschäftsinteressen und US-Außenpolitik*, s. 16.

⁵⁹ Stefan Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, C.H. Beck Wissen Verlag, 2014, s. 43.

⁶⁰ Henning, *Die United Fruit in Mittelamerika: Der Bananenmonopolist zwischen Geschäftsinteressen und US-Außenpolitik*, s.27.

⁶¹ Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart* s. 51.

⁶² “Bananen-Imperium Krummen Geschichte”

eden dönemde 1951 yılında yapılan seçimlerle Jacobo Arbenz Guatemala Devlet Başkanı seçildi. Guatemala'yı "feodalizmin hâkim olduğu geri kalmışlıktan kurtarıp modern bir ülkeye dönüştüreceğim" diyen Arbenz, bu söyleminin karşısında United Fruit'i, şirketin ABD'deki avukatı ve aynı zamanda hissedarları olan, dahası aynı zamanda biri CIA Başkanı diğeri ABD Dışişleri Bakanı olan Dulles kardeşleri bulacaktı⁶³.

United Fruit, Guatemala'da yaşanan siyasal dönüşümden dolayı ekonomik kayba uğrama riskiyle karşı karşıyaydı. Şirketin kâr oranlarının düşme riski, Dulles kardeşler tarafından planlanan kanlı darbenin temel gerekçesini oluşturacaktı. Kardeşlerden birinin doğrudan başkanı pozisyonunda olduğu ABD istihbarat kurumu CIA, Guatemala'daki kamulaştırma ve tarım reformu yanlısı hükümeti devirmek için hazırlıklara başlamıştı⁶⁴. Arbenz, o dönem Rockefeller'in sahibi olduğu United Fruit Company'ye ait bir kısım âtıl durumdaki araziye alınca (buna karşılık United Fruit'e yeterince tazminat ödenmişti), şirket ABD'de, Arbenz'in "uluslararası komünist komplonun maşası" olduğu temasına dayalı bir propaganda kampanyası başlattı. Bu iktidarı bozguna uğratmak ve şirketi eski kazançlı günlerine dönmesine yardım etmek için ABD başkanı Eisenhower ile daima temasta olan John Dulles, Eisenhower'la Arbenz'in devrilmesi konusunda anlaştı ve akabinde CIA, bir ideolojik propaganda saldırısı başlattı⁶⁵. Guatemala'daki demiryolları ile petrol tesislerine sabotajlar düzenlemek üzere sonradan "isyancı" olarak propaganda edilecek olan 300 paralı asker kiralandı. Planın son aşamasında ise 1954 Haziran'ında, CIA uçakları⁶⁶ Guatemala'nın başkentine saldırmaya başladı. CIA uçaklarından, dönemin ABD dış politikasını özetler nitelikte soğuk savaş diliyle yazılmış Arbenz karşıtı bildiriler tüm şehre dağıtıldı ve eş zamanlı olarak haberleşme araçlarını ele geçiren darbeciler "isyancılar tarafından başlatılan ayaklanmanın Arbenz hükümetini devirmek üzere" olduğunu ilan ettiler⁶⁷.

Ancak Guatemala'nın demokratik seçimlerini ve ulusal hukukunu sabote eden bu askeri müdahaleye, uluslararası arenada geçerli bir gerekçe üretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ABD hükümeti tarafından bir plan hazırlandı. Plana göre CIA, Çekoslovakya'dan satın alınan, Skoda şirketi tarafından üretilmiş iki bin ton piyade silahını ve hafif topu, İsveç bandıralı Alfhem şilebi ile Guatemala'daki Puerto Barrios limanına taşıyacaktı. Aslında CIA tarafından satın alınıp nakledilen Çek yapımı bu silahları, "Arbenz yönetiminin Sovyetler Birliği ile ortak hareket ettiği, Sovyetler'in Arbenz hükümetine silah gönderdiği ve ülkede komünist bir devrimi tetiklemek istediği" yönünde haberleri yaymak için malzeme yapacaklardı. Böylece Guatemala'ya yapılacak askeri müdahalenin uluslararası toplumda sunulmak üzere hazırlanan gerekçesi hazır hale gelecekti⁶⁸.

Çeşitli kaynaklarda doğrulandığı üzere United Fruit yetkililerinin yerel askeri unsurlarla tanıştırdığı CIA yöneticileri tarafından açıkça desteklenmiş olan darbeye birlikte Arbenz

⁶³ Andreas Van de Kamp, "Allen Dulles, oder: Als der Tiefe Staat Noch Rein Republikanisch War" <http://staatsstreich.at/allen-dulles-oder-als-der-tiefe-staat-noch-rein-republikanisch-war.html>, (erişim tarihi: 01.04.2025)

⁶⁴ Van de Kamp, "Allen Dulles, oder: Als der Tiefe Staat Noch Rein Republikanisch War"

⁶⁵ Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, s. 66.

⁶⁶ Necip Aslan, *Eylem ve Düşünce Açısından 20. Yüzyıl*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2012, s. 115.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, s. 70.

hükümeti 1954 yılında devrildi⁶⁹. Darbe sonucunda ülkede binlerce kişi öldürülmüş, hapsedilmiş ve kötü muameleye maruz bırakıldı⁷⁰. Guatemala hükümetine yönelik darbe ve cunta sürecini yönetmiş olan Albay Castillo Armas, özel muhafızı tarafından 1957 yılında düzenlenen bir suikast sonucunda öldürülünceye dek Guatemala’nın cumhurbaşkanı olarak görev yapmaya devam etmiştir. Nüfusu yaklaşık 11 milyon olan Guatemala’da, 1996 yılına kadar, söz konusu darbe döneminde ve sonrasında yaşanan siyasal sürecin siyasal toplumsal anlamdaki olumsuz sonuçları devam etmiş, iç karışıklık mahiyetinde yaşanan olaylarda 200 bini aşkın insan yaşamını yitirmiş ve 50 bini aşkın insan da resmi kuruluşlara kayıp vakası olarak bildirilmiştir. Birleşmiş Milletler Gerçeği Ortaya Çıkarma Komisyonu ve ulusal bazda kurulan Hakikat Komisyonları⁷¹ darbe esnasında ve sonrasında yaşanan ölüm ve işkence vakalarının içerdiği ağır insan hakkı ihlallerini raporlayarak uluslararası kamuoyuyla paylaşmıştır.

B. KOLOMBİYA ÖRNEĞİ

Kolombiya’da 1946 yılında muhafazakarların ulusal seçimleri kazanmasıyla birlikte başlayan ve sonrasında “la violence”⁷² adı verilecek olan şiddet ve iç savaş dönemi, 1948 yılında United Fruit Company ve Standart Oil’in ve bu şirketlerin ABD ‘li bağlantılarının etkisi altında gerilimi tırmandırılan başkanlık yarışında, eski çalışma bakanı ve başkent Bogota’nın belediye başkanlığını yapmış olan Jorge E. Gaitan’ın suikasta uğrayarak öldürülmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır⁷³. Suikastı takip eden yıllar boyunca ülkede yaşanan uzun iç karışıklık döneminde Kolombiya halkından 300 bini aşkın kişinin hayatını kaybettiği kayıtlara geçmiştir⁷⁴.

Bu sürecin bir parçası olarak 1964 yılında kurulan Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri (FARC)’ın başlıca kuruluş amaçları arasında bölgedeki ABD varlığına ve ABD’nin siyasi ve askeri müdahalelerine karşı mücadele etmek yer almıştır. FARC Kolombiya’da yaşanan ABD menşeli darbeye ve bu darbeye iştirak eden yabancı sermaye kuruluşlarına bir tepki olarak doğmuş ve bitmeyen çatışma ortamından da faydalanarak kısa sürede ülkede çok sayıda taraftar kazanmıştır⁷⁵. Özellikle 1980 sonrasında, örgüt tarafından uyuşturucu madde ticareti yapıldığına dair haberlerle sık sık gündeme getirilen FARC, Amerika kıtasında ABD, Kanada ve Şili tarafından açıkça terörist örgüt olarak görürken; Venezüella, Brezilya, Arjantin, Ekvator

⁶⁹ Louis Turner, “Multinational Companies and the Third World” *The World Today*, 30/9 (1974), s. 395.

⁷⁰ “Çikita Muzun Hikayesi”, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/cikita-muzun-hikayesi-haberi-15902>, (erişim tarihi: 02.04.2025)

⁷¹ Dilan Mızrak, “Arjantin’in Kayıp Çocukları Vakasının Hakikat Hakkı Çerçevesinde İncelenmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 77/1 (2019), s. 379.

⁷² Türkçe karşılığı “şiddet” olan sözcük, Kolombiya’da Gaitan suikastını takip eden yıllarda; 1948-1964 arasında yaşanan sert politik çatışmaların ülkeyi sürüklediği yoğun şiddet ortamını ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. John A. Booth, “Rural Violence in Colombia: 1948-1963.” *The Western Political Quarterly*, 27/4 (1974), (1974) s. 657 vd.

⁷³ John C. Dugas, “The Emergence of Neopopulism in Colombia The Case of Álvaro Uribe.” *Third World Quarterly* 24/6 (2003), s. 1120.

⁷⁴ Henning, *Die United Fruit in Mittelamerika: Der Bananenmonopolist zwischen Geschäftsinteressen und US-Außenpolitik*, s.17.

⁷⁵ Ibid. s. 18.

ve Nikaragua bu nitelemeyi kabul etmemiş ve örgütü Cenova Sözleşmesi'ne uygun, resmi olarak muhatap alınabilir bir kuruluş olarak kabul etmişlerdir.

United Fruit, faaliyet gösterdiği her ülkede olduğu gibi Kolombiya'da da ABD yanlısı siyasi unsurlar ile ittifak içinde hareket etmiştir⁷⁶. “La Vioelence” döneminden uzun süre önce; 12 Kasım 1928'de Kolombiya'da 30 bine yakın muz işçisinin greve çıkması United Fruit'in saldırgan hamlelerini başlatmak için gerekli zemini sunmuş ve şirketin baskısıyla yerel hükümet, grev yapan işçilerin üzerine orduyu göndermiş, ordu tarafından açılan ateş sonucu çok sayıda muz işçisi hayatını kaybetmiştir⁷⁷. Hükümet, bu saldırıyı “sosyalistler greve öncülük ediyordu” diyerek meşru göstermeye çalışmış olsa da bu süreçte Kolombiya meclisinde işçilerden yana tutum alan bir milletvekili “Ateş emri United Fruit Company tarafından verildi” diyerek asıl sorumluyu işaret etmiş, fakat bu açıklamasından iki gün sonra ölü bulunmuştur⁷⁸. Grevin kanlı bir şekilde bastırılmasından hemen sonra çekilen bir telgraf ise Latin Amerika-United Fruit-CIA işbirliğinin tüm ana halkalarını içinde barındırmaktadır: Amerikan Büyükelçiliği tarafından isyanla ilgili Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafta şu ifadeler yer almaktadır: “Gururla belirtelim ki, United Fruit yetkililerinden aldığımız bilgiye göre, Kolombiya Ordusu grevci işçilerden en az beş yüz, altı yüz kişiyi öldürmüştü, buna karşılık ordudan sadece bir asker hayatını kaybetmiştir.”⁷⁹

1928 olaylarından, 1948'deki Gaitan suikastına ve ardından gelen uzun iç karışıklık döneminde Kolombiya uzun yıllar dinmeyecek bir çatışma sürecine girmiş, ülkede tırmanan istikrarsızlık, işçi ve köylülere yönelik asker şiddeti ve yoksulluk FARC'ın etki alanını genişletmiştir. Bir dönem ülkenin yüzde 40'ını kontrol eder hale gelen örgüt, 2012'den itibaren başlayan “Havana Barış Müzakereleri” başlıklı görüşmeler sonucunda 2016 yılında silah bırakmıştır⁸⁰.

C. HONDURAS ÖRNEĞİ

United Fruit sahip olduğu kötü şöhretten dolayı 1970'li yıllarda ismini değiştirerek United Brands adını almıştı. 1972 yılında Honduras'ta General Oswaldo López Arellano'nun iktidara gelmesini sağlayan şirketin, generale 1.250.000 dolar rüşvet verdiğinin ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeyi taahhüt etmesi halinde bir o kadar daha vermeyi taahhüt ettiğinin açığa çıkması üzerine diktatör iktidarı bırakmak zorunda kalır. United Fruit başkanının bu “başarısız” rüşvet girişimini takiben New York'ta intihar ettiği yönünde haberler kayıtlara geçmiştir⁸¹.

Honduras'ın da diğer Latin Amerika ülkeleri gibi kanlı bir darbeler tarihi vardır. ABD'nin sürekli müdahale alanlarından biri olan ülke, 1933'ü izleyen elli yılın kırk üçünde

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ <https://www.evrensel.net/haber/83105/muz-iscileri-katliaminin-yuzyillik-yalnizligi>, (erişim tarihi: 16.04.2025)

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, s. 89.

⁸⁰ Başar Baysal, B., E. Nur Sezek, “Kolombiya – FARC Barış Sürecinin Uygulanması: Sorunlar ve Riskler”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5/1 (2022), s. 35-48.

⁸¹ Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, s. 91.

askeri rejimler tarafından yönetilmiştir⁸². Askeri veya sivil, tüm dönemlerde, Honduras oligarşisinin ve oligarşik yapıyı destekleyen Amerikan emperyalizminin katı denetimi söz konusudur. Öyle ki, Guatemala’da toprak reformunu gerçekleştiren ve United Fruit’in arazilerini kamulaştıran Başkan Arbenz’i deviren ABD darbesi, Honduras topraklarından planlanmış ve yürütülmüştür. 1979 sonrasında Nikaragua’daki Sandinista rejimine karşı ABD tarafından silahlandırılan “kontra” çetelerinin başlattığı ve 60.000 kişinin ölümüne yol açan iç savaş da Honduras’tan yürütülmüştür. Tüm bunlara karşın Honduras halkının bağımsız bir iktisadi ve siyasi hatta sahip olma çabası ise sistematik olarak kan dökülerek bastırılmıştır. Tüm bu gelişmelerde ve Honduras’ta yaşanan iç savaşlarda United Fruit daima ABD ve CIA ile ortak hareket etmiş, çatışmaların ve manipülasyonların planlayıcısı ve yürütücüsü olarak kayıtlara geçmiştir⁸³.

D. KÜBA ÖRNEĞİ

Küba bir İspanyol kolonisi olarak uzun yıllar sömürge koşullarında yaşamıştır. 16. Yüzyıldan itibaren Avrupa kökenli sömürgeciler açısından sadece tarımsal olanakları değil, Amerika kıtasına olan yakınlığı ve Karayipler Denizi ile Atlantik Okyanusu arasındaki en önemli deniz ticareti yollarının ortasında bulunan jeopolitik konumu sebebiyle de⁸⁴ ilgi odağı haline gelmiştir. Küba’nın, toprakları üzerindeki dinmeyen sömürgeci emellerle olan mücadelesi 1902’de bağımsızlığını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak ABD’nin Küba üzerindeki neokolonyalist politikaları⁸⁵ sürdürmekteki ısrarı ve ada üzerindeki hakimiyet çabası bağımsızlığın ilanından sonra da devam etti. Küba halkının 1950’li yıllarda, ülke üzerinde iktisadi ve siyasi hegemonya kurma isteğini yerel unsurlarla iş birliğine giderek gerçekleştirmek isteyen ABD’ye karşı verdiği mücadelede başını Ernesto “Che” Guevara ve Fidel Castro’nun çektiği 26 Temmuz Hareketi, ABD emperyalizmi ve onun yerel destekçilerinin yanı sıra United Fruit’e de cephe almıştır. Küba’da tarım alanında tekelleşen ve çok geniş arazilere sahip olan şirket, ABD yanlısı diktatör Fulgencio Batista’ya karşı gerçekleştirilen Küba devrimi sırasında ciddi bir bölümü kendi çalışanı olan köylüler tarafından hedef alınmıştır. Şirketin Küba’daki yatırımları, ABD’nin şeker yatırımlarının hatırı sayılır bir kısmını oluşturan⁸⁶ Oriente bölgesindeki şeker değirmenleri 1959 yılında başarıya ulaşan Küba Devrimi sonrasında kamulaştırılmış ve devrim sonrası Küba yönetimi bu işletmelere el koymuştur⁸⁷. 1960 yılı Nisan ayına gelindiğinde Castro, United Fruit şirketinin ABD tarafından finanse edilen Kübalı devrim karşıtlarına finansal ve lojistik destek verdiğini ve adaya bir işgal planladığını dile getirmiştir. Fidel Castro tarafından yapılan “Küba, Guatemala olmayacaktır” açıklamasına karşın, ABD ülkedeki siyasal

⁸²Korkut Boratav, “Honduras Darbesi ve ABD”, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/honduras-darbesi-ve-abd-15856>, (erişim tarihi: 02.04.2018)

⁸³ Boratav, “Honduras Darbesi”

⁸⁴ Aviva Chomsky, Carr Barry, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, “Introduction”, *The Cuba Reader: History, Culture, Politics*, der. Aviva Chomsky, Carr Barry, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, Duke: Duke University Press, 2019, s. 37-38.

⁸⁵ Theodore Roosevelt, “President Roosevelt Proclaims the Platt Amendment” *The Cuba Reader: History, Culture, Politics*, der. Aviva Chomsky, Barry Carr, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, Duke: Duke University Press, 2019, s. 145-146.

⁸⁶ Oscar Zanetti, Garcia Alejandro, “The United Fruit Company in Cuba.” In *The Cuba Reader: History, Culture, Politics*, der. Aviva Chomsky, Barry Carr, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, Duke: Duke University Press, 2019, s. 268 vd.

⁸⁷ Rinke, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, s. 97.

iklimi kendi lehine çevirecek adımları atmaya devam etmiş, Kübalı ABD yanlısı unsurlarla, 1961 yılının Nisan ayında sosyalist Küba'ya saldırı düzenlemeye çalışmış, ancak Domuzlar Körfezi Çıkarması adı verilen bu silahlı operasyon başarısız olmuştur⁸⁸. 1961 yılında CIA'nın eğittiği Kübalı devrim karşıtları tarafından Küba'nın Domuzlar Körfezi'ne yapılan başarısız çıkarmada kullanılan gemiler doğrudan United Fruit'e aittir.

United Fruit ve ABD, Küba'daki devrim hareketini etkisiz hale getiremediği gibi, şirketin tüm malvarlığına Castro yönetimi tarafından el konulmuş ve el konulan mal varlığına dair Küba Hükümeti tarafından United Fruit'e hiçbir tazminat ödenmemiştir⁸⁹.

SONUÇ

1990'lı yıllarla beraber çeşitli yargılama faaliyetlerinde adı geçen United Fruit Company'nin Latin Amerika'daki askeri cuntaları, paramiliter örgütleri desteklediği, para ve silah yardımı yaptığı, mensuplarını eğittiği ve tüm bu ilişkileri kurarken CIA ile olan doğrudan bağlantısı birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve çeşitli yargılama faaliyetlerinin konusu olmuştur⁹⁰. Latin Amerika'da faaliyet gösteren Kuzey Amerika tekelleri arasında, faaliyet gösterdiği ülkelerin siyasi yaşamına müdahale etme konusunda en önde gelen United Fruit, açıkça veya hileli yöntemlerle hükümetleri devirmiştir. Şirketin tarihi Latin Amerika'daki en büyük uluslararası şirketin siyasi manipülasyon davranışının gelebileceği son noktayı ve aynı anlama gelmek üzere emperyalizmin yayılmacı yüzünün hikâyesini; ABD'nin bürokrat ve istihbarat kanatlarıyla Latin Amerika'daki halkçı hareketlerin karşısında duran, ABD yanlısı güçlerin iç içe geçmiş siyasal, ekonomik ve kişisel çıkar ilişkileri doğrultusunda ülkelerin seçilmiş hükümetlerine ve ulusal hukuk sistemlerinin işlerliğine nasıl müdahale ettiğinin gözler önüne seren son derece karakteristik bir örnektir.

Monroe Doktrininin ilanından itibaren kendisi dışında hiçbir gücün Latin Amerika'da varlık göstermesini istemeyen ABD, bölge ülkelerini kendi dış politikasının motivasyonları doğrultusunda şekillendirmeyi hedeflemiş, bunu başaramadığı oranda istihbarat servisleri ve doğrudan bölgede faaliyet gösteren şirketlerin sağladığı lojistik destekle hedeflediği ülkenin siyasi iktidarını ve hukuk sistemini çıkarları doğrultusunda her türlü araçla ve yöntemle tasarlamak istemiştir. Başta ekonomik sebepler ve ekonomik çıkarların korunmasının güvencesi olan siyasi ve askeri hedefler olmak üzere birçok faktör ABD'nin bu yayılmacı politikasının yürütülmesinde etkili olmuştur. ABD, İkinci Dünya savaşıdan sonra daha çok sınıfsal kaygılarla komünizm tehdidine karşı yürüttüğü mücadeleyi söz konusu müdahalelerin neredeyse tamamında gerekçe olarak sunsa da en az bu tehdit kadar önemli bir diğer saik daima ABD'nin iktisadi çıkarları olagelmıştır. Her ne saikle ve fonlanan bir askeri cunta veya verilen mali destek sonrası talep edilen hukuksal düzenlemeler gibi her ne şekilde olursa olsun, gerçekleşmiş olan ve planlanan müdahalelerde; uluslararası sermaye grupları ile ortak hareket eden ABD'nin Latin Amerika'daki temsilcisi gibi vazife gören United Fruit'in 20. Yüzyıl boyunca bölgede

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid., s. 102.

⁹⁰ Henning, *Die United Fruit in Mittelamerika: Der Bananenmonopolist zwischen Geschäftsinteressen und US-Außenpolitik*, s. 30.

gördüğü işlev, emperyalist devletler ve sermaye grupları arasındaki iş birliğinin en açık örneği olması açısından dikkat çekicidir.

United Fruit bir uluslararası sermaye grubu olarak gerek ABD ile olan organik bağları ve şirket yöneticilerinin aynı zamanda üst düzey ABD’li bürokratlar olması, gerekse şirket çıkarları tehlikeye düştüğünde gösterdiği saldırgan refleksler göz önüne alındığında kapitalizmin tekelci aşamasına ait tarihsel bir kategori olan emperyalizmin tipik bir unsuru olarak nitelenebilir. Şirketin, ekonomik çıkarlarını korumak için, faaliyette bulunduğu ülkelerin toplumsal, kültürel⁹¹ ve siyasi iklimlerini kontrol etme dürtüsüyle doğrudan askeri müdahalelerin ve çatışmaların dahi organizatörü olması, bu anlamda emperyalizmin uluslararası sermaye grupları eliyle tahakküm altına aldığı devletlerde nasıl bir rol oynadığının önemli bir göstergesi olmuştur. Her ne kadar 1990’lı yıllarla birlikte kurulan geçmişle hesaplaşma mahkemeleri ve hakikat komisyonları şirketin kanlı sicili konusunda görece bir ifşaatta bulunmuş olsa da benzer örnekler uluslararası şirketler ve finans kuruluşlarının ilişkiye girdiği ülkelerde üstlendikleri işlevler açısından günümüzde hala varlığını sürdürmektedir.

⁹¹ United Fruit Company’nin Latin Amerika coğrafyasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel etkilerinin “kültür emperyalizminin” bir parçası olarak geniş biçimde işlendiği bir çalışma için bkz.: Atalia Shragai, “Do Bananas Have a Culture? United Fruit Company Colonies in Central America 1900-1960.” *Iberoamericana* 11/42 (2011), s. 65-82.

KAYNAKÇA

- Alpaslan, Kavel, Muz Yaptı Evet... Hepsini O Yaptı, 19.02.2018, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2018/02/19/muz-yapti-evet-hepsini-o-yapti/>, (Erişim tarihi: 02.04.2025)
- Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.
- Armaoğlu, Fatih, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010.
- Aslan, Necip, *Eylem ve Düşünce Açısından 20. Yüzyıl*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2012.
- Bananen Imperium Krumme Geschaefte, 11.07.2014, <https://www.stern.de/wirtschaft/news/bananen-imperium-krumme-geschaefte-3638966.html>, (Erişim tarihi: 02.03.2025)
- Başkaya, Fikret, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.
- Başkaya, Fikret, *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Ankara: Maki Basın Yayın, 2003.
- Baysal, Başar, E. Nur Sezek, "Kolombiya – FARC Barış Sürecinin Uygulanması: Sorunlar ve Riskler", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5/1 (2022), s. 35-48.
- Booth, John A., "Rural Violence in Colombia: 1948-1963." *The Western Political Quarterly*, 27/4 (1974), (1974), ss. 657-679.
- Boratav, Korkut, "Honduras Darbesi ve ABD", 19.07.2009, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/honduras-darbesi-ve-abd-15856>, (Erişim tarihi: 22.02.2025)
- Boratav, Korkut "Sermaye Hareketleri ve Türkiye'nin Beş Krizi", *Çalışma ve Toplum*, 1(2019), 311-324.
- Buharin, Nikolay, Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi, çev. U.S. Akalın, İstanbul: Bağlam, 2005.
- Chomsky, Aviva, Carr Barry, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, "Introduction", *The Cuba Reader: History, Culture, Politics*, der. Aviva Chomsky, Carr Barry, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, Duke: Duke University Press, 2019, ss. 37-38.
- Çikita Muzun Hikayesi, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/cikita-muzun-hikayesi-haberi-15902>, 20.07.2009, (Erişim tarihi: 02.04.2025)
- Dugas, John C., "The Emergence of Neopopulism in Colombia The Case of Álvaro Uribe." *Third World Quarterly* 24/6 (2003), ss. 1117-1136.
- Engels, Friedrich, *Anti-Dühring: Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor*, (2. Baskı), Ankara: Sol Yayınları, 1977, s. 265.
- Frank, Andre Gunder, "Development of Underdevelopment or Underdevelopment of Development in China." *Modern China*, 4/1 (1978), ss. 341-350.
- Gerger, Haluk, *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası "Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine"*, İstanbul: Belge Yayınları, 1998.
- Gülalp, Haldun, *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Ankara: Yurt Yayınları, 1983.
- Gülalp, Haldun, *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1979.
- Harvey, David, Neoliberalizmin Kısa Tarihi, çev. Aylin Onacak, Sel Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.
- Harvey, David, Yeni Emperyalizm, çev. A. Nüvit Bingöl, Sel Yayınları, 2009.
- Henning, Philip, *Die United Fruit in Mittelamerika: Der Bananenmonopolist zwischen Geschäftsinteressen und US-Außenpolitik*, Norderstedt: Grin Verlag, 2014.
- Hobsbawn, Eric, *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.

- Keskin, Mustafa, "ABD'nin Müdahaleci Dış Politikası: Latin Amerika Örneği", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4/1 (2016), ss. 70-88.
- Ketizmen, Muammer, *Cezalandırıcı Adaletten Onarıcı Adalete*, Ankara: Adalet Yayınları, 2022.
- Khanna, Parag, *Yeni Dünya Düzeni*, çev. Elif Akbaş, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008.
- Köse, Hacı Ömer, "Uluslararası Etkileri Açısından Yabancı Sermaye", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Kürkçügil, Masis, *Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.
- Langley, Lester D., *The Banana Wars: United States Intervention in The Caribbean 1898-1934*, SR Books, 2002.
- Lenin, Vladimir Ilyiç, *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Ankara: Sol Yayınları, 2009.
- Lewis, Charlton T., an Elementary Latin Dictionary, 06.04.1999, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0060:entry=imperium> (Erişim Tarihi 22.03.2025)
- Marx, Karl, *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, Ankara: Sol Yayınları, 2011.
- Marx, Karl, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1976.
- Marx, Karl, *Grundrisse Ekonomi Politikin Eleştirisinin Temelleri (Birinci Kitap)*, Ankara: Sol Yayınları, 2013.
- Marx, Karl, *Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi Cilt I*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Mızrak, Dilan, "Arjantin'in Kayıp Çocukları Vakasının Hakikat Hakkı Çerçevesinde İncelenmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, 77/1 (2019), ss. 361-396.
- "National Security Council Report, NSC 68, 'United States Objectives and Programs for National Security' 17.01.2013, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/national-security-council-report-ns-68-united-states-objectives-and-programs-national> (Erişim tarihi: 13.05.2025)
- Özdemir, Ali Murat, Abdurrahman Saygılı, Hamdi Gökçe Zabunoğlu, Aynur Demirli, Ebubekir Aykut, Ezgi Nur Türkoğlu Karacaova, Göksu Uğurlu, Ozan Giray Şahin, Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019.
- Özdemir, Ali Murat, *Ulusların Sefaleti*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010.
- Palloix, Christian, *V. I. Lenin ve Rosa Luxemburg'da Emperyalizm Sorunu*, çev. Mustafa İşçi, İstanbul: Ma-ya Yayınları, 1974.
- Rinke, Stefan, *Geschichte Lateinamerikas: Von den frühesten Kulturen bis zur Gegenwart*, C.H. Beck Wissen Verlag, 2014.
- Roosvelt, Theodore, "President Roosevelt Proclaims the Platt Amendment" *The Cuba Reader: History, Culture, Politics*, der. Aviva Chomsky, Barry Carr, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, Duke: Duke University Press, 2019, ss. 145-146.
- Said, Edward, W., *Culture And Imperialism*, New York: Knopf, 1993.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, 26. Baskı, 2013.
- Sander, Oral, *Türk Amerikan İlişkileri (1947-1965)*, Ankara: AUSBF Yayınları, 1979.
- Shragai, Atalia, "Do Bananas Have a Culture? United Fruit Company Colonies in Central America 1900-1960." *Iberoamericana* 11/42 (2011), s. 65-82.
- Turner, Louis, "Multinational Companies and the Third World" *The World Today*, 30/9 (1974), ss. 394-402.

Van de Kamp, Andreas, Allen Dulles, oder: Als der Tiefe Staat Noch Rein Republikanisch War, 27.09.2016, <http://staatsstreich.at/allen-dulles-oder-als-der-tiefe-staat-noch-rein-republikanisch-war.html>, (Erişim tarihi: 01.04.2025)

Wallerstein, Immanuel, *The Modern World System I*, London: University of California Press Ltd., 2011.

Zanetti, Oscar, Garcia Alejandro, "The United Fruit Company in Cuba." In *The Cuba Reader: History, Culture, Politics*, der. Aviva Chomsky, Barry Carr, Alfredo Prieto, and Pamela Maria Smorkaloff, Duke: Duke University Press, 2019, ss. 268-272.

EXTENDED SUMMARY

THE POLITICAL NATURE OF INTERNATIONAL CAPITAL AND THE IMPACT OF UNITED FRUIT COMPANY ON THE HISTORY OF COUPS IN LATIN AMERICA WHERE NATIONAL LAW WAS SUSPENDED

Ceren Tuğlu Olpak, RA.

Hacettepe University, ctuglu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2548-768X>

This study aims to demonstrate the influence of United Fruit Company, which had its golden age in the early twentieth century and had economic operations at monopoly level primarily in agriculture and in various other fields such as transportation, logistics, etc. in many countries of the American continent, on the social and economic structure of these countries, based on the relation between international companies and imperialist policies. History of every country in Latin America witnessed coups made directly by or under the influence of the United States of America. US foreign policy has always searched for ways of economical, political, ideological and even military interventions with Latin American countries, which it has considered as its "backyard". Democratic political regimes of the targeted countries and legal systems which regulate these regimes have also been included in these interventions.

The concepts of international capital and foreign capital emerged at the beginning of the nineteenth century, together with the extraordinary advancement of industrial production, with production shifting to ever larger factories and rapidly accelerating accumulation of capital and its concentration in certain centres, which are all in accordance with the characteristics of capitalism. Due to rapid concentration of capital in Germany, the USA, Japan and in Britain resulted in the concentration of the supposedly "free competition" environment for economy (that was supposed be created by capitalism) within certain centres as well, as a consequence of the internal dynamics of capitalism, together with the concentration of production and hence the concentration of capital accumulation in those centres; and this concentration brought in monopolization by means of both the combination of various industrial branches within same large factories and the concentration of these large factories within certain geographical centres. "Monopolistic capitalism", which came into existence as a consequence of capital accumulation and the concentration of this accumulation in certain central countries, in certain corporations and institutions, resulted in the formation of new economic and political conditions for all of the world. The search for new markets, raw materials and low-cost workforce led to the formation of international companies and the emergence of the concept of foreign capital. Companies whose headquarters were located in developed countries not only conducted economic operations in the countries that they regarded as their markets, but also manipulated those national markets by any means possible in order to secure their own

economic interests. Within this context, United Fruit Company, whose founders and executives include US bureaucrats and intelligence professionals, has been a means of the execution of US foreign policy which has always had geopolitical, economic and political objectives in Latin America and actively participated in coups against political regimes of Latin American countries, in every country on the continent, beginning from the early twentieth century. In relation to these coups during which a state of emergency regime was established by means of suspending the local legal system, one of the most characteristic examples which symbolizes the role of capitalists in the process is this active participation of United Fruit Company. Large agricultural estates, transportation and infrastructure systems possessed by the company in the targeted countries were the means by which the company was able to take action easily in line with US interests. In addition to these, local parties who benefit from the company's economic utilities cooperated with these policies and were mobilized to suppress anti USA movements by using violence. The company undertook various roles in the coups ranging from the planning to the financement of coups, from cooperation with local parties to direct execution of the military process, in many Latin American countries, primarily in Guatemala, Honduras and Colombia. Similarly, the company also made a number of unsuccessful attempts against the socialist regime established in Cuba as well. The relation between United Fruit Company and the military coups in Latin America is worth studying due to its obviously explicit example of the cooperation of international capital and imperialist policies. In this regard, this study primarily investigates the characteristics of international capital and its development through imperialism, which is a special level of capitalism; also primarily investigates the political and politically included legal influence of international capitalist institutions and corporations besides their economic characteristics; and examines the fundamental characteristics of the United Fruit Company, its identity in relation to neo-colonialism and its role as a giant capitalist monopoly within a wide region during the periods of states of emergency or of coups within the countries that are affected by the USA's imperialist policies, based on the domination oriented foreign policy of the USA. In this regard, this study attempts to demonstrate that international companies, which emerged as a consequence of a new system that resulted from monopolization, are not only economic entities but also political agents exercising ideological, social and legal influences, through the examination of a number of cases involving the beginning and development of coups during which United Fruit Company played a role and directly affected the suspension of the execution of national law.